

Hahner Péter: A régi rend alkonya – Egyetemes történet 1648–1815

Kronosz Könyvkiadó Kft., Pécs, 2021. Második, javított és bővített kiadás.
751 oldal, ISBN: 978 615 6339 24 9

Nagy-L. István

Magyarságkutató Intézet

Egyetemi tankönyvi céllal készült történeti összefoglaló munkákról, szintézisekről nem jelent meg sok könyvismertető szakfolyóiratokban, mondhatni nem szokás ezeket bemutatni a szakmai közönségnek. Ezt a szokást a magam részéről nem tartom helyesnek, mert a szaktudományos munkák eredményei legnagyobb mértékben szintéziseken keresztül jutnak el a társadalom szélesebb nyilvánosságához, tehát a történettudománynak sokkal nagyobb gondot kellene fordítania azokra a munkákra, amelyeken keresztül a legnagyobb hatását gyakorolja. Hahner Péter szintézisének második, javított és bővített kiadását akkor is érdemesnek tartanám bemutatásra, ha az első kiadás generált volna szakmai diszkussziót. Egyetlen megjelent ismertetését Kontler László írta az *Élet és Irodalom* hasábjain,¹ egyéb-
iránt a kötet a tudományos közéletben – sajnálatos módon – visszhangtalan maradt.

Hahner munkáját a másodlagos bibliográfia elnevezésének mintájára nevezhetjük másodlagos szintézisnek is. A tizenkétoldalas bibliográfia félezernél több tételének többsége maga is szintézis, forrásokra alapozó szakmonográfia alig található közöttük, ami nem is csoda, hiszen lehetetlenség lenne térben és időben ilyen kiterjedésű munkát nem szintézisekre alapozva megírni. A szerző a bevezetésben munkája egyik céljaként fogalmazta meg: „összefoglalni a modern szakirodalom eredményeit”,² amivel világosan megmutatja módszertanát. Hahner még ennél is tovább megy, amikor – mintegy mentegetőzősképpen – kijelenti, hogy munkája kevés „eredeti megállapítást tartalmaz”,³ majd Norman Davist idézve könyvének értékét a felhasznált munkák „kiválogatásában, újrendezésében és előadásmód-

1 *Élet és Irodalom*, 50. évfolyam, 28. szám, 2006. július 14. 27.

2 Hahner 2021, 15.

3 Hahner 2021, 15.

jában” határozza meg. Azonban erre nincs szüksége a szerzőnek, mert sok tekintetben a magyar történettudomány egy kiemelkedő fontosságú írását alkotta meg.

Hahner alaposan alátámasztja a szintézis időbeli kereteit. Fő korszakhatárnak a 15–16. század fordulóját tekinti, ezen belül az általa választott 1648 és 1815 egy-egy belső korszakhatárt jelent. A nemzetközi kapcsolatok tekintetében valóban jó döntés az 1648-as vesztfáliai békerendszert határuul választani, hiszen az azt megelőző másfél évszázad hatalmas nemzetközi konfliktusára került pont. Így a kötet maga is bő másfél évszázadot ölel fel, ami szintén egy gigászi nemzetközi konfliktussal zárult le.

A mű szerkezetét tekintve jól tagolt, 25 fejezetet, ezeken belül pedig alfejezeteket tartalmaz. A fő témát a köztörténet jelenti, tehát az államközi kapcsolatok története és a politikatörténet, míg a történettudomány többi nagy ágazata ennek háttérül szolgál. A szerző határozottan kiáll a politikai jelenségek prioritása mellett a társadalmi-gazdasági tényezők ellenében, sőt, az utóbbit előtérbe helyező ideológiát, a marxizmust és történettudományban megjelenő képviselőjét, valamint nevesítve az Annales-iskolát határozottan elutasítja,⁴ egyben kritikával is illeti.

Az első három fejezetben Hahner „le is tudja” ezeket a fő mondandóját támogató részeket. Egy-egy fejezetet szán a társadalmi-gazdasági-demográfiai háttérnek, a kormányzásnak és a szellemi életnek is. Ezt követően az államközi kapcsolatok három fejezete következik bő fél-fél évszázadot átfogva egységenként. A mű gerincét képező 19 fejezet az egyes országok, régiók történetét mutatja be Európa központtal, mivel mindössze öt fejezet foglalkozik kizárólag Európán kívüli területekkel.

A szerkezetet kifejezetten szerencsésnek tartom. Az átfogó fejezetek remek kontextust teremtenek az egyes térségekről szóló fejezetek számára, olyan vázat képeznek, amelybe könnyedén beilleszthetők a részletesebb ismertetések. Különösen az államközi kapcsolatok esetében azonban ez a szerkezet a többszörös ismétlés veszélyét hordozza magában, de ezt a szerző kiváló stilisztikai érzékkel oldotta meg, így egyáltalán nem zavarók az ismétlések. Az államok és térségek történetét taglaló fejezetek közül három Franciaországgal és kettő a Brit-szigetek államalakulatainak történetével foglalkozik, amivel kijelöli a könyv súlypontjait. A fejezetek hossza is egyértelműen a francia-központúságot hangsúlyozza, ami a szerző munkásságát ismerve nem meglepő, de egyben alá is támasztható Franciaország korszakot illető kiemelkedő szerepével. A fejezetek sorrendje logikus, viszont az Oszmán Birodalomnak – véleményem szerint – közelebb kellene lenni a közép-európai térség ismertetéséhez.

A számos figyelemre méltó megállapítás közül a korszak két nagy, forradalomnak nevezett eseménysorával kapcsolatos nézőpontot szeretném kiemelni. Az angol forradalom kapcsán Hahner kifejezetten tagadja a forradalom társadalmi jellegét: „A forradalom eredményeit nem szabad eltúlozni. Érintetlenül hagyta az angol társadalmi rendszert, a jogrendszert,

4 Hahner 2021, 16.

a helyi kormányzatot és a tulajdon elosztását.”⁵ A forradalmat követő időszakot restauráció névvel illeti, elzárkózik viszont a reakciónak bélyegzéstől („A restauráció nem a reakció kora volt, hanem visszatérés ahhoz az egyetlen kormányzati formához, amelyet a társadalom elfogadott, a korlátozott monarchiához, amelyben a hatalmat megosztják a király és a parlament között.”⁶), a dicsőséges forradalmat pedig az angol társadalom katolicizmustól való félelmével magyarázza. Hahner tehát rendkívül határozottan foglal állást a korábban általánosnak mondható marxista narratíva ellenében, a társadalmi okok helyett politikai okokkal magyarázza az eseményeket.

A fentiek tükrében nem meglepő, hogy a francia forradalom taglalása során François Furet nézeteivel azonosul. Olyannyira elveti a francia forradalom marxista értelmezését, hogy Albert Soboult még a bibliográfiában sem tünteti fel. Rámutat, hogy a kései rendi monarchiában a feudalizmusnak már csak jelentéktelen maradványai éltek és csak ezeket törölte el a forradalom. A régi rend tudatában volt a változások szükségének és meg is kezdte azok végrehajtását. Nem ért egyet a polgárságnak a forradalom kitörésében játszott döntő szerepével, a társadalmi átalakulás nem a forradalom révén ment végbe: „A 18. század folyamán ugyanis már megszilárdultak Franciaországban annak a társadalmi rendnek a körvonalai, amelyben már nem a születés, hanem inkább a vagyon arisztokráciája kormányzott, vagyis nem a nemesek, hanem a gazdag nemesek és a gazdag polgárok. A forradalom nem létrehozta, hanem inkább csak szentesítette ezt a társadalmi átalakulást.”⁷

Mindezek mellett a szerző nem tagadja a társadalmi és gazdasági okokat, a történelmi események mozgatórugóit azonban korántsem csak ezekben látja, a történelmet ennél sokkal összetettebb rendszerként mutatja be. Nem elégszik meg tehát a politikai események felsorolásával, ezek társadalmi-gazdasági alapú „összeragasztásával”, hanem egy merőben más, komplex szemléletmódot alkalmaz, ami hatalmas erénye a könyvnek.

Minden szintézis alapvető kritikája az olvasó által leginkább kedvelt területek nem kellő alapossága, hiányosságai, esetleges kisebb-nagyobb tévedései. A kritika jellemzően a recenzens szakterületét illeti, miszerint kellett/lehetett volna még írni bizonyos dolgokról. Nincs ez másként ebben az esetben sem. A hadügyek tárgyalásának mindösszesen alig több, mint két oldalt szentelt a szerző, ami aránytalanul kevés még úgy is, hogy a többi fejezetben azért esik szó az adott államok hadügyeinek bizonyos kérdéseiről. Ha elfogadjuk azt a tételt, amit a szerző állít, hogy a politikai események alapvetően határozták meg a korszak történetét, akkor azt is látnunk kell, hogy ezen politikai események igen nagy része háború volt. Alig lehet találni a korszakban olyan időszakot, amikor az öreg kontinensen nyugodtak volna a fegyverek. A hadügyek taglalásának ez alapján némileg nagyobb teret kellett volna kapnia. Szerencsére a „hadügyi forradalom” sokat vitatott és mára már meghaladottá vált hipotézise nem kerül tárgyalásra, de ennek elemei, a hadseregek létszá-

5 Hahner 2021, 211.

6 Hahner 2021, 211.

7 Hahner 2021, 510.

mának növekedése, a hadkiegészítés, a hadviselés műszaki körülményei (erődépítészet, lőfegyverek fejlődése, sztenderdizálása, fegyvergyártás stb.), a hadügy tudományos háttere, a hadkiegészítés kérdése, a társadalmi és gazdasági kapcsolatainak kontextusa fájóan hiányzik.

Vitatkoznom kell a szerző azon állításával, miszerint „A háborúzás nem a társadalom, hanem a királyok, dinasztiák ügye volt.”⁸ Való igaz, hogy egy pármai lakosnak teljesen mindegy lehetett, hogy az uralkodó herceget a Farnese, a Bourbon, vagy a Habsburg dinasztia adja-e, de az viszont már biztosan nem volt mindegy, hogy mekkora a város katonai fenyegetettsége, vagy éppen kikkel kereskedhet. Hasonló indokokat minden ország és dinasztia kapcsolatában találhatunk. Feltétlenül korrekcióra szorul az a kijelentés, hogy „A háborúban a társadalom nem termelő rétegei vesznek részt”.⁹ Felületesen szemlélve valóban így tűnhet, de ha az egyes hadseregeket megvizsgáljuk, akkor mindegyikben találunk olyan „tömegelemet”, amire ez a kitétel nem igaz. Bizonyítékként említsük meg akár a magyar inszurrekciót, vagy éppen a spanyol örökösödési háború idején a fenyegetett francia területeken megszervezett milíciákat, de a 17. században már működött összeírási hadkiegészítési rendszer, amit II. József idejétől a Habsburg Monarchia is alkalmazott, de II. Frigyes Poroszországa katonai sikereinek egyik kulcsát adta.

A hadügyek legfőbb hiányossága a pénzügyi-katonai állam ismertetésének hiánya. A nemzetközi szakirodalomban az elmúlt évtizedekben rendkívül sok figyelmet szenteltek az állam pénzügyeit, adminisztrációját és hadügyeit érintő kapcsolatrendszer feltárására. A katonai igények fogalmazták meg az egyre növekvő pénzügyi igényt, amit az államapparátus fejlesztésével lehetett csak kielégíteni, ez egyúttal a központi kormányzat erejét növelte a lokális hatalom ellenében. A szerző által erőteljes korrekció alá vett abszolutizmus fogalma és jelensége nem érhető meg kellő mélységben a hadügyi kapcsolat ismerete nélkül.

A terjedelmes, 751 oldalas kötetben helyet kaptak Nagy Béla kiváló térképei és jól válogatott, bőséges képi illusztráció is. A munkát terjedelmes bibliográfia, valamint személy- és településnév-mutató zárja. Apró kritikai észrevétel, hogy a bibliográfiában szerencsésebb lett volna a szerzők keresztneveit kiírni.

Rendkívüli dicséret illeti a szerzőt a mű szellemisége miatt. A történettudományt hosszú időre csapdába ejtő marxista szemléletet és annak különféle leágazásait, az általa befolyásolt nézőpontokat végleg elvetve, de azokra reflektálva üdítően friss szempontokat alkalmaz egész művében olyan konzekvens módon, ami egyértelműen kiemeli a munkát a szintézisek sorából. Hahner Péter messze túlteljesítette a maga elé tűzött feladatot, egy egyetemi tankönyv megalkotását. Az 1648 és 1815 közötti világtörténelem jól megszerkesztett, gondosan felépített, remek stílusban megírt, korszerű összefoglalását, alapművét nyújtja, aminek minden történelem iránt érdeklődő számára kötelező olvasmányként kell szerepelnie, de még a korszak kutatói számára is megkerülhetetlen.

8 Hahner 2021, 70.

9 Hahner 2021, 71.

Elfogadva a mű időbeli korlátait az olvasónak a könyvvel kapcsolatban egy hiányérzete bizony maradhat, mert szívesen olvasná a szerző gondolatait és elemzését a kötetet megelőző és az azt követő korokról is. ■